

Ольга Борисенко,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії та історії економіки НАДУ

Сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на розвиток національного господарства

У статті досліджено сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на стан економіки.

Ключові слова: зовнішньоекономічна політика, економічна політика, зовнішньоекономічна діяльність, засоби державного регулювання.

The methodology of the research of foreign economic policy and its impact on the state of the economy involves the analysis of key definitions; the first among them is the notion of "foreign economic policy".

Key words: foreign economic policy, economic policy, foreign trade, means of state regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Вхідження України у світовий економічний простір супроводжується істотними змінами в усіх сферах суспільного життя. Гостроти наявним проблемам додала світова фінансово-економічна криза. Вітчизняна економіка, яка із вступом до СОТ ще більше інтегрувалася у світову, не витримує глобальної конкуренції. У таких умовах виникає потреба у формуванні ефективної зовнішньоекономічної політики держави з урахуванням складних економічних змін, що відбуваються у світі. Науковці і практики з різних галузей знань намагаються сформулювати концепції, стратегії, програми, у яких обґрунтовується логіка, спрямованість, характер і темпи перетворень національної економіки, які зможуть забезпечити науково-технологічний прорив в економіці й добробут суспільства. Значна увага в таких документах надається зовнішньоекономічній політиці.

Перш ніж досліджувати основні напрями зовнішньоекономічної політики України та її вплив на стан економіки, необхідно розглянути ключові

дефініції, надати їх теоретичне обґрунтування. Основним напрямом наукових пошуків із згаданої проблематики є поняття "зовнішньоекономічна політика".

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, та виділення невирішених раніше питань. Ефективне державне управління зовнішньоекономічною діяльністю та застосування науково обґрунтованих, упорядкованих та відрегульованих відповідно до інтересів національної безпеки, національного розвитку та загальноприйнятих у світовій практиці інструментів і регуляторів державного впливу є запорукою ефективної внутрішньої економічної політики України та органічного входження країни до світової спільноти. Але перш ніж розглядати проблеми формування зовнішньоекономічної політики, здійснення зовнішньоекономічної діяльності та розвитку зовнішньоекономічних відносин необхідно визначитись із сутністю категорії "зовнішньоекономічна політика" та уточнити її зміст.

У науковій літературі немає однозначного визначення цього терміна. Свої тлумачення надавали А.Ю.Брегед, О.П.Гребельник, М.І.Дідківський, Б.М.Одягайло, Л.М.Пісьмаченко та ін. Проте зміст, обсяг, істотні й необхідні ознаки поняття "зовнішньоекономічна політика" потребують додаткового теоретичного обґрунтування та системного аналізу. Деякі визначення цього поняття, на наш погляд, є неповними, і висвітлюють тільки одну чи кілька сторін цього явища, деякі - розкривають сутність поняття, але в дещо спрощеному тлумаченні і не дають змоги побачити узагальнених, відображених у понятті істотних ознак, які з плином часу змінюються. Тому ми вважаємо за доцільне розкрити поняття "зовнішньоекономічна політика" у більш розгорнутому вигляді.

Метою статті є з'ясування сутності зовнішньоекономічної політики держави.

Завданням статті є розгляд поняття у тлумаченні науковців та законодавстві й визначення ролі зовнішньоекономічної політики в розвитку національної економіки, а також узагальнення підходів щодо визначень зовнішньоекономічної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових висновків. Дослідження дії державних регуляторів та пошук напрямів їх удосконалення потребує уточнення змісту основних термінів та понять у цій сфері. Співвідношення економіки і політики є ключовим у розумінні характеру суспільного ладу, визначальним щодо наслідків економічної та політичної діяльності. Від правильного і збалансованого їх взаємозв'язку залежить економічний потенціал суспільства, добробут населення, рівень розвитку демократичних процесів, а в цілому - життєздатність суспільно-політичної та економічної системи. Наслідки економічної і політичної діяльності є результатом їх взаємодії та взаємозв'язку.

Поняття "економічна політика" дефінується в науці як раціональне співвідношення економіки і політики. Економічна політика - це свідомо,

цілеспрямована діяльність державних органів, політичних партій та суспільних організацій в економічній сфері, що здійснюється в інтересах суспільства [2]. Уся сучасна практика країн високорозвинених і тих, що розвиваються, з очевидністю демонструє неодмінну присутність державних інтересів у функціонуванні ринкової економіки на всіх етапах її існування та розвитку.

У наукових публікаціях наводяться вагомі аргументи, що обґрунтовують важливість державного регулювання економіки для успішного функціонування ринкових господарських систем. На думку М.Портера, роль уряду в забезпеченні конкурентоспроможності країн полягає в тому, щоб він виступав у ролі каталізатора і шукача нового; він має надихати або навіть підштовхувати підприємства до підвищення своїх прагнень і руху до більш високих рівнів конкуренції, навіть незважаючи на те, що цей процес може бути досить складним [1, с. 224]. Уряд не може створювати ефективні та високорозвинені галузі, здатні бути конкурентоспроможними на світових ринках - це можуть робити тільки самі підприємства. Державні інституції відіграють роль, яка по своїй суті може бути значущою та вести до успіху в контексті розвитку та множення сил масштабно, якщо дії уряду кардинально розв'язують наявну проблему і відкривають перспективи підприємству до розвитку, або тільки частково, якщо дії уряду збігаються із сприятливими основними умовами.

Перспективна державна політика розвитку - це політика, яка створює середовище, в якому підприємства можуть досягати конкурентних переваг без безпосереднього втручання уряду в сам процес. Уряду лише необхідно заохочувати зміни, сприяти внутрішній конкуренції, стимулювати інновації - створювати умови для підвищення конкурентоспроможності у внутрішньому і зовнішньому економічному просторі. Проведення політики, спрямованої на статичні та короткострокові переваги у вартості, може шкодити оновленню і динамічному розвитку.

Але існують ситуації, коли держава має втручатися в економічні процеси. Це відсутність справжньої досконалої конкуренції, антидемпінгові заходи; надання ринковим суб'єктам необхідної інформації і, як наслідок, забезпечення рівноваги на ринку; наявність зовнішніх ефектів, що вимагають компенсаційних дій; існування сфер, пов'язаних із проведенням фундаментальних та прикладних наукових досліджень; забезпечення недопущення контрабанди, особливо зброї, наркотиків, валюти тощо.

Конкретні механізми державного регулювання національної економіки визначаються як загальними усталеними у світі закономірностями, так і характером та особливими рисами економіки країни. В Україні вплив держави на економічну діяльність взагалі і зовнішньоекономічну зокрема за багатьма параметрами значніше, ніж могло б здатися на перший погляд. Усе частіше спеціалісти говорять про "ручне" управління економікою. Традиційно висока забюрократизованість та надмірний контроль з боку держави не сприяє розвитку економічних відносин з усіма негативними наслідками, що впливають із цього.

Завдання, що постають перед урядами при регулюванні економіки, визначаються загальними закономірностями функціонування сучасних ринкових систем і конкретними потребами та умовами певної країни. По-перше, це забезпечення сталого економічного зростання з метою підвищення добробуту та соціального розвитку нації. По-друге, здійснення ефективної трансформації економічної системи країни з метою підвищення результативності і гнучкості її інститутів. По-третє, проведення зовнішньоекономічної політики, яка забезпечує захист національних інтересів.

Зовнішньоекономічна політика є складовою економічної політики, яка, у свою чергу, є складовою політики держави в цілому. Її цілі мають бути сумісними з цілями економічної політики та державної політики взагалі. Так само зовнішньоекономічні заходи мають бути сумісними із загальним політико-економічним та суспільно-політичним ладом у суспільстві. Певні зовнішньоекономічні цілі можуть розглядатися тільки як засіб або проміжна мета для досягнення стратегічних загальнодержавних цілей [4, с. 36].

Конституція України у ст. 18 визначає, що "...зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права" [5]. Далі стаття 85 п. 5 до повноважень Верховної Ради України відносить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики. Стаття 92 п. 9 зазначає, що виключно законами України визначаються засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи [5]. Стаття 106 п. 1, п. 3 встановлює відповідальність Президента України за забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництво держави. Президент України здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України. Ст. 116 п. 1 Конституції України надає Кабінету Міністрів України повноваження за допомогою застосування механізмів зовнішньоекономічної політики забезпечувати "...державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави..." [5].

Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" у ст. 1 дає визначення лише терміна "зовнішньоекономічна діяльність". "Зовнішньоекономічна діяльність - діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами". Визначення зовнішньоекономічної політики у законі немає, хоча такий термін і використовується. Так, у ст. 9 "Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності" зазначено, що "...До компетенції Верховної Ради України належать: затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України...", а "Кабінет Міністрів України: вживає заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до

законів України... Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики: забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їх зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі відповідно до міжнародних договорів України..." [6].

Сучасні науковці дають такі визначення зовнішньоекономічної політики. На думку М.І.Дідківського, "...під зовнішньоекономічною політикою розуміють політичне оформлення міжнародних економічних зв'язків країни. При цьому міжнародні економічні відносини охоплюють усі економічні операції, які здійснюються між господарськими суб'єктами країни та їх іноземними партнерами (зокрема імпорт та експорт товарів, капіталу, послуг, а також транскордонний рух робочої сили та грошей). Основою зовнішньоекономічної політики є теорія міжнародної економіки, яка займається визначенням основ зовнішньоекономічних операцій та досліджує їх вплив на господарські події в країні і за кордоном. Одержані при цьому знання є основою для формулювання цілей та прийняття рішень для ефективної зовнішньоекономічної політики" [4, с. 36].

У своїй монографії Л.М.Пісьмаченко розмежовує поняття зовнішньоекономічної політики, зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин та визначає сутність першого таким чином: "...зовнішньоекономічна політика - це діяльність державних законодавчих та виконавчих органів, спрямована на формування ефективних економічних відносин держави на міжнародній арені" [8, с. 15]. О.П.Гребельник визначає зовнішньоекономічну політику як сукупність цілеспрямованих державних заходів щодо реалізації економічного потенціалу країни на зовнішньому ринку та задоволення власних потреб за рахунок товарів і послуг іноземного виробника" [3, с. 10]. Оскільки частка зовнішньої торгівлі становить близько 80% усього обсягу міжнародних економічних відносин, то деякі науковці говорять про зовнішньоекономічну політику в контексті міжнародної торговельної політики. Так, Б.М.Одягайло дає наступне визначення: "міжнародна торговельна політика - це сукупність принципів, підходів, а також засобів регулювання міжнародної торгівлі. Міжнародну торговельну політику можна розглядати як цілеспрямований вплив держави на торговельні відносини з іншими країнами. Цей вид політики прийнято називати зовнішньоторговельною політикою" [7, с. 98]. Погоджуються з цільовою спрямованістю дій держави у зовнішньоекономічній сфері і російські вчені. В.Л.Абрамов зазначає, що зовнішньоекономічна політика держави - це цілеспрямована діяльність держави та її органів з визначення режиму регулювання зовнішньоекономічних зв'язків і оптимізації участі країни у міжнародному поділі праці [1, с. 237]. Б.А.Райсберг використовує термін "державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків", під якими розуміє сукупність методів і інструментів впливу на економічні відносини між країнами відпо-

відно до державних і національних інтересів, цілей, завдань, що застосовуються державними органами і службами [9, с. 213].

З викладеного вище та зважаючи на всезростаючий вплив зовнішньоекономічної політики в умовах поглиблення світових інтеграційних процесів на національну економіку можна зробити висновок, що зовнішньоекономічна політика держави - це цілеспрямована діяльність щодо здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави через застосування механізмів державного управління, що спрямована на ефективне співробітництво в системі світового господарства з дотриманням національних економічних інтересів і безпеки громадян, передбачає послідовність, економічну самостійність і державний суверенітет України та гарантує динамічний розвиток економіки і зростання добробуту народу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У цілому слід зазначити, що в сучасній літературі мало публікацій містить визначення зовнішньоекономічної політики. Більшість науковців використовують термін "зовнішньоекономічна політика", аналізують механізми реалізації зовнішньоекономічної політики, але визначення не наводять. У контексті зовнішньоекономічної політики розглядаються терміни: зовнішньоторговельна політика, міжнародна торговельна політика, зовнішньоекономічні відносини, державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, зовнішньоекономічна діяльність.

Наукове дослідження будь-якого явища чи процесу здійснюється в певній послідовності і першим при цьому досліджується понятійний апарат. Аналіз змісту зовнішньоекономічної політики дав змогу визначити її основні напрями, її вплив на досягнення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці взагалі і у зовнішньоекономічних відносинах зокрема; створення сприятливих умов для органічного інтегрування економіки України у світову систему господарювання, підвищення рівня конкурентоспроможності українських ринкових структур до рівня розвинутих зарубіжних країн; захист економічних інтересів України, життя та здоров'я її громадян. При цьому були враховані ознаки державної політики, спільні риси державної економічної політики, специфічні риси державної зовнішньоекономічної політики.

Необхідність розв'язання проблем, пов'язаних з інтеграційними до світової економічної спільноти процесами, підвищує і посилює роль держави: держава має стати одним з головних агентів, який забезпечує випереджальний розвиток основних сфер, що можуть забезпечити конкурентоспроможність галузей економіки на світових ринках, гарантом розвитку високих технологій, знань, інформатизації суспільства. Тому нині в Україні особливої гостроти набула проблема формування ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, створення досконалого організаційно-правового механізму, застосування ефективних регуляторів.

Подальші дослідження порушених у статті питань варто спрямувати на вивчення характеру зовнішньоекономічної політики країни в умовах розвитку інтеграційних процесів та визначення межі застосування відкритості економіки країни і захисних заходів, у рамках яких буде здійснюватися ефективно стимулювання прогресивних структурних змін в економіці взагалі і у зовнішньоекономічних відносинах зокрема, створення сприятливих умов для поступального органічного інтегрування економіки України у світову систему господарювання, підвищення рівня конкурентоспроможності українських ринкових структур до рівня розвинутих зарубіжних країн.

Список використаних джерел

1. *Абрамов В. Л.* Мировая экономика : учеб. пособие / В. Л. Абрамов. - 3-е изд. - М. : Дашков и К°, 2006. - 312 с.
2. *Брегедда А. Ю.* Основи політології : навч. посіб. / А. Ю. Брегеда. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К. : КНЕУ, 2000. - 312 с. - Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/125/78/>
3. *Гребельник О. П.* Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О. П. Гребельник. - К. : Центр навч. л-ри, 2004. - 384 с.
4. *Дідківський М. І.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. / М. І. Дідківський. - К. : Знання, 2006. - 462 с.
5. Закон України про зовнішньоекономічну діяльність. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Закон України "Конституція України" від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. *Одягайло Б. М.* Міжнародна економіка : навч. посіб. / Б. М. Одягайло. - 2-ге вид., випр. і доп. - К. : Знання, 2006. - 407 с.
8. *Письмаченко Л. М.* Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія. - Донецьк : Тов. "Юго-Восток, ЛТД", 2008. - 366 с.
9. Рыночная экономика : учеб. пособие. - 2-е изд., доп. и испр. - М., 1995. - 224 с.

Марк Мироненко,

кандидат економічних наук, докторант НАДУ

Економічне зростання і соціальний прогрес

У статті розглядаються питання взаємозв'язку економічного зростання та соціального прогресу, головним у яких є якість людського потенціалу.

Ключові слова: економічне зростання, соціальний прогрес, матеріальний добробут, соціальні проблеми, якість життя.

Examined the relationship between economic growth and social progress in the main which is the quality of human potential.

Key words: economic growth, social progress, material prosperity, social problems, quality of life.